

Анотації

Савчук Т. Г. Повседневность православного духовенства в 20–30-х гг. XX в.: состояние научного изучения проблемы.

Статья посвящена изучению особенностей украинской современной историографии повседневности православного духовенства в 1920–1930-х гг. Установлено, что разработка повседневной жизни священнослужителей находится на начальной стадии сравнительно с исследованиями других социальных групп.

Savchuk T. G. Daily orthodox clergy in the 20–30-ies twentieth century: state of scientific study of problems.

This article is devoted to the study of features of Ukrainian contemporary historiography of everyday life of the orthodox clergy in 1920–1930s. It was found out that the development of daily life of priests is at its early stage, compared with examination of other social groups.

О. П. Саманцов

МОНОПОЛІЗАЦІЯ ВУГІЛЬНОЇ ТА МЕТАЛУРГІЙНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПОЧ. XX ст.

Ключові слова: історіографічна думка, металургійна промисловість, вугледобувна промисловість, синдикат, «Продамет», «Продувугілля», Катеринославська губернія.

Ключевые слова: историографическая мысль, металлургическая промышленность, угольная промышленность, синдикат, «Продамет», «Продуголь», Екатеринбургская губерния.

Key words: historiographical thought, metallurgical industry, coal industry, the syndicate, «Prodamet», «Produgol», Ekaterinoslavskiy region.

Розвиток сучасних наукових технологій, особливо комп'ютерних комунікацій, дозволив ввести в науковий обіг велику кількість літератури, раніше невідомої. Створення електронних бібліотек, електронних ресурсів і персональних сайтів як рівноправних партнерів наукових бібліотек приводить до постійного збільшення джерельної бази досліджень, розширення методів наукового аналізу й формування точок зору, постійного переосмислювання накопичених результатів.

Така потреба обумовлена спробами науковців простежити закономірності історичного процесу в різних історичних періодах, але за сприяння однакових економічних умов, що постійно привертає увагу до розвитку кам'яновугільної та металургійної промисловості Катеринославської губернії кін. XIX — поч. XX ст.

Особливістю наукового дослідження визначеної теми було те, що в різні історичні періоди проблематика розвитку промисловості була прерогативою економістів більше, ніж істориків. Відповідно, це заклало специфічність актуальних досліджень.

Радянська історична наука розглядала процес розвитку економіки у контексті «визріванням економічних передумов соціалістичної революції». І тільки К. Тарновський у 50-ті рр. XX ст. спробував провести узагальнююче дослідження стану наукової думки [8].

На початку XXI ст. ця тематика так й залишилась сферою інтересів невеликої групи вітчизняних дослідників. Захист кандидатської дисертації та спроба узагальнити стан історичної думки XX ст. О. Саманцова [6; 7], галузеві роботи А. Михненко [4], О. Щербініної [12] та ін. не дають підстав стверджувати про завершеність даної тематики. А політизація історичних досліджень зробила її не достатньо актуальною, хоча значення наукових результатів мають велике практичне значення не тільки для історичної науки, а й реалізації знань у сферу промислового розвитку країни та окремих її регіонів.

Географічні рамки роботи визначені однією із самих великих промислових губерній Російської імперії, у яку входили частково або повністю сучасні Донецької, Луганська, Запорізька, Область війська Донського й ін.

Джерельну базу роботи становлять дослідження економістів й істориків поч. XX ст.

Використовуючи визначену джерельну базу, простежити основні тенденції розвитку історико-економічної думки та поглядів науковців на процес формування монополій у кам'яновугільній та металургійній промисловості Катеринославської губернії кін. XIX — поч. XX ст.

Початок колективно-капіталістичних об'єднань у Катеринославській губернії було покладено утворенням Донецько-Юріївського металургійного товариства (ДЮМО) у 1895 р., у 1902 р. створений синдикат «Продамет», у 1908 р. «Продаруд».

Відповідно до процесу монополізації промисловості розвивалась й науково-економічна думка.

Так, однією з перших побачила світ робота А. Рафаловича «Промышленные синдикаты за границей и в России» у 1904 році. В ній дослідник намагався висвітлити питання розвитку процесу синдиціювання, його місце в економіці та його майбутнього, порівнюючи аналогічні процеси в промислово розвинених державах.

Відповідно, головним питанням роботи виступали причини утворення синдикатів у кам'яновугільній та металургійній промисловості в цілому та Катеринославської губернії зокрема. Аналізуючи велику кількість статистичних даних, промислових звітів, автор доходить висновку, що утворення синдикатів відбувалось штучно внаслідок неорганізованості промисловості, дисбалансу між попитом та пропозицією, але із фактором збільшення прибутку. Окрім того, на його думку, початок процесу синдиціювання було покладено XXVI з'їздом гірничопромисловців Росії у кінці 1901 р., на якому було прийнято рішення про необхідність створення синдикатських організацій для південних залізних підприємств, окрім того, вироблені головні підстави для цього. А відтак впродовж 1902 року «було вирішено створити синдикати по окремих видах виробництва внаслідок неможливості об'єднати одночасно в одному синдикаті усі галузі південної промисловості, внаслідок відмови деяких великих підприємств залучитись до домови» [5, 44]. І таким чином, для Півдня Росії «самим значним є «Перше акціонерне товариство для продажу виробів руських металургійних заводів «по торгівлі чавуном, сталлю, залізом та ін., з загальним капіталом 900 000 карбованців» [Там само].

Аналіз матеріалів з'їзду гірничопромисловців дозволив виділити головне завдання синдикатів, яке, на думку А. Рафаловича, полягало: у залізничній промисловості — угода машинобудівельних підприємств з метою «контингентування виробництва» та встановлення однакових цін для усіх учасників синдикату; у вугільній промисловості — вивіз мінерального палива. Форма утворення монополій — на підставі простої нотаріальної домови [5, 49].

Але в силу малої кількості синдикатів, відомостей про їх діяльність дослідник ідеалізує прогресивну роль колективно-

капіталістичних об'єднань, сподіваючись, що їх виникнення приведе до революції в виробництві, а це, у свою чергу, прогресивно відобразиться на економічному розвитку, призведе до припинення надмірної конкуренції, призведе до зменшення витрат на виробництво; із збільшенням виробництва зменшаться витрати на адміністрацію; зменшення собівартості зробить ви-роби більш доступними [5, 49].

В свою чергу, доповідь комісії ХХІХ з'їзду гірничопромисловців Півдня Росії дає можливість простежити практичну діяльність колективно-капіталістичних об'єднань у вуглевидобуваючій промисловості та її реальне становище.

У 1909 році виходить у науковий світ дослідження В. Гефдинга «Промышленные синдикаты в России и условия их развития», у якій автор ставить собі за мету дослідити особливості формування та розвитку вже існуючих синдикатів «Продамет», «Продвугілля» та «Продаруд».

На підставі опрацьованого матеріалу він доходить висновку, що «Подавляюча більшість синдикатів виникає після 1902 року. Причина — криза 1901–1902 років» [1, 156]. Саме ця криза та затяжна депресія, на думку дослідника, поступово об'єднали продаж п'яти продуктів, які і являють собою синдикат. Такий продаж склався із: листового заліза (з 1902 р.), балок та швелерів (з 1903 р.), бондажів та вісів (з 1904 р.), чавунних труб (з 1905 р.) та сортового заліза (з 1908 р.) [Там само, 157].

Аналізуючи побудову «Продамету», науковець виділяє досить цікаву організаційну рису, на яку ще не звернули уваги фахівці. До «Продамету» входять підприємства не тільки Півдня Росії, але й Центру, Північного економічного району та Царства Польського. А так як «більшість підприємств виробляють багато продукції, вони за принципом синдиціювання одного виробу можуть входити до кількох синдикатів» [Там само]. Така структурова заплутаність учасників об'єднання позбавляла можливості відслідковувати реальне місце підприємств у структурі синдикату та участі у виробництві.

На думку науковця, типова картина відображається таким чином, що «окремі синдикати, які входять до «Продамету», об'єднують виробництво виробів в різному ступені. Так, в синдикат по сортовому залізу входять усі підприємства Європей-

ської Росії, що в свою чергу сягає 60 % всього державного виробництва сортового заліза» [1,159]. В свою чергу, до синдикату «Продаруд» входять рудники, які видобувають більш аніж 80 % усього видобуваного заводськими підприємствами [Там само]. І вже у 1906 р. вони видобули 100,7 млн пудів залізної руди проти 112 млн пудів, які видобули рудники, які належали залізоробним підприємствам [Там само].

У 1913 році виходить нове дослідження Г. Циперовича «Успехи картельного движения» як логічне продовження його попередніх робіт [9; 10]. В ній науковець намагався розширити межі досліджень, за рахунок акцентуації уваги на аналізі діяльності синдикату «Продамет».

Відповідаючи на питання, чому саме дослідник аналізує діяльність тільки «Продамету», ми знайдемо таку відповідь «І за досканалістю організації» і за розмахом діяльності, і за впливом на всі інші галузі промисловості, а також на хід державної машини, «Продамет» можна порівняти тільки-но з американським сталевим трестом, або німецьким сталевим синдикатом, головні риси яких він сумлінно відтворив» [11, 276].

Аналізуючи його структуру він відмічає, що на 1912 рік ядро «Продамету» знаходиться на Півдні, і до нього примикають заводи царства Польського («Гута Банкова», «Островецький», «Гонтке», «Катерина» та ін.), прибалтійські («Беккер», «Спб. Прокатний», «Фенікс»), центральний (Московські та Віксунські металургійні), приволзькі, уральські та ін.

Таке об'єднання підприємств в межах цілої імперії вразило дослідника, так як і вага «Продамету» в металевій промисловості, в руках якого було сконцентровано «сортового заліза та балок 81 %, листового заліза 74 %, бандажів та вісів 68 %» [Там само]. Тобто під його контролем «знаходяться усі важливі операції по обробці заліза» [Там само]. І, таким чином, виокремлює ще до одну рису колективно-капіталістичних об'єднань — вони підпільно розпоряджаються на внутрішньому ринку [11, 276].

Невеликий обсяг статті не дає нам можливість більш детально висвітлити еволюцію поглядів науковців поч. ХХ ст., але наведені роботи відображають найбільш характерні. А відтак, ми можемо дістатись висновків:

- Центром формування колективно-капіталістичного руху стала кам'яновугільна та металургійна промисловість, яка гео-

графічно була розташована в Катеринославській губернії, що складала значну частину Донецько-Придніпровського економічного регіону, або Півдня Росії, на якій були розташовані синдикати «Продамет», «Продвугілля» та ін.

- Найбільш поширеною формою організації колективно-капіталістичних об'єднань першого десятиліття ХХ ст. стали синдикати.

- Дослідники сходились на тому, що утворення синдикатів відбувалось штучно й свідомо як протидія власників підприємств кризі 1901–1902 рр.

- Головними галузями синдиціювання стали металургійна та кам'яновугільна промисловість як такі, що взаємопов'язані між собою із однаково великим припливом стороннього капіталу.

- Як відзначали фахівці, складна організація синдикату, велика кількість його членів із різних регіонів не дають можливості чітко визначити кількісний склад, та його діючу структуру. А це, у свою чергу, унеможливило визначення реальних обсягів оборотів капіталу, матеріалів та визначення прибутку.

- Незалежно від реальної влади, синдикати концентрують у своїх руках економічні важелі управління економікою, впливаючи не тільки на приватний сектор, а й на державний.

- Більш детальний аналіз цього процесу потребує подальшого дослідження.

Джерела та література

1. Гефдинг В. Промышленные синдикаты в России и условия их развития / В. Гефдинг // Русская мысль. — 1909. — № 12. — С. 155–173.
2. Доклад комиссии ХХІХ съезду горнопромышленников Юга России по 3-му и 5-му вопросам программы: «О современном положении каменноугольной промышленности Юга России». — Харьков.: типолитография В. М. Зильберберга и С., 1905. — 214 с.
3. Михненко Анатолій Михайлович. Історія Донецького басейну другої половини ХІХ — першої половини ХХ ст.: дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец.: 07.00.01 — «Історія України» / Анатолій Михайлович Михненко. — Донецьк, 2001. — 607 с.
4. Михненко А. М. Історія Донецького басейну другої половини ХІХ — першої половини ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук : спец.: 07.00.01 — «Історія України»

- / Анатолій Михайлович Михненко. — Дніпропетровськ, 2001. — 35, [1] с.
5. Рафалович А. Промышленные синдикаты за границей и в России. Их экономическое и социальное значение / А. Рафалович. — СПб.: Тип. Стасюлевича, 1904. — 67 с.
  6. Саманцов О. П. Вітчизняна історіографія поч. ХХ ст. про монополістичні об'єднання /Саманцов О. П. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки / Українська історіографія на рубежі століть: Матеріали міжнародної наукової конференції, 25–26 жовтня 2001. — Кам'янець-Подільський: Оіюм. — С. 306–311.
  7. Саманцов О. П. Кам'яновугільна та металургійна промисловість Донецько-Придніпровського економічного регіону кінця ХІХ — початку ХХ ст. (проблеми історіографії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.06 — «історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни»/ Олександр Петрович Саманцов. — Запоріжжя, 2007. — 20, [1] с.
  8. Тарновский К. Н. Формирование государственно-монополистического капитализма в России в годы Первой мировой войны /К. Н. Тарновский. — М: Изд. МГУ, 1958. — 286 с.
  9. Цыперович Г. Синдикаты и тресты /Г. Цыперович // Современный мир. — 1909. — № 3. — С. 16–45.
  10. Цыперович Г. Борьба гигантов /Г. Цыперович // Современник. — 1912. — № 5. — С. 238–265.
  11. Цыперович Г. Успехи картельного движения в России /Г. Цыперович // Современник. — 1913. — № 4. — С. 268–292.
  12. Щербініна О. В. Іноземні капітали в металургійній та вугільній промисловості Донбасу і Придніпров'я (1861–1914): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец.: 07.00.01 — «Історія України»/О. В. Щербініна. — Донецьк, 1999. — 19, [1] с.

Анотації

Саманцов А. П. Монополизация угольной и металлургической промышленности Екатеринославской губернии нач. ХХ в.

В статье автор рассматривает наиболее распространенные точки зрения историков и экономистов нач. ХХ ст. на процесс формирования монополистических объединений в каменноугольной и металлургической промышленности.

Samatsov O. P. Monopolization of coal and metallurgical industry in Ekaterinoslavskaya province in the early 20th century.

The author considers the most common point of view of historians and economists of the early 20th century on the formation of monopolies in coal and steel industry.